

O PERSPECTIVĂ MODERNĂ ASUPRA CONCEPTULUI DE CULTURĂ A DEPENDENȚEI

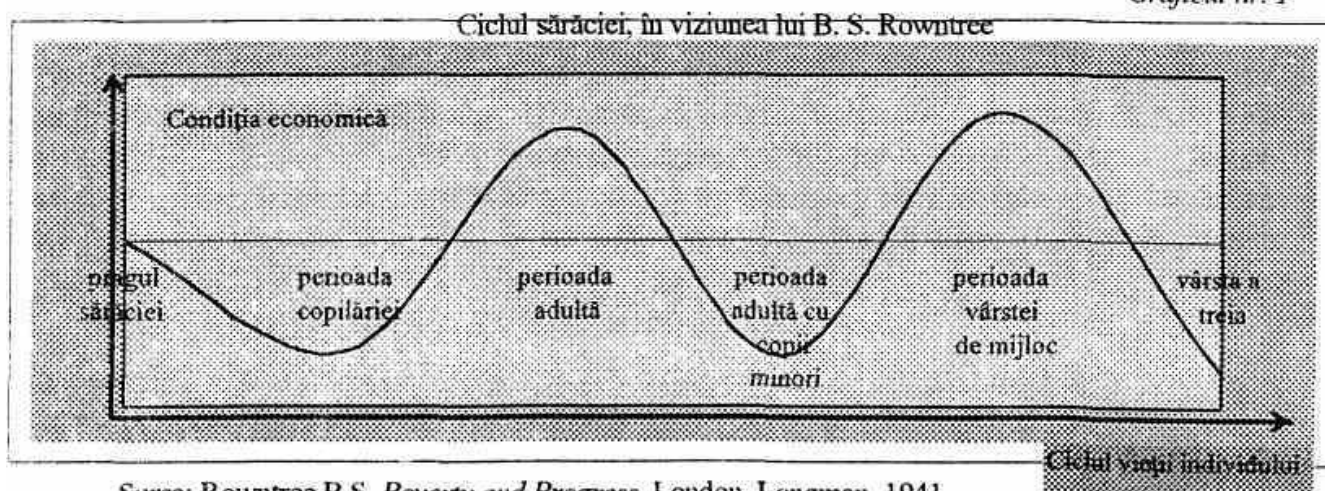
MARIANA STANCIU

Numeroase concepte științifice au fost formulate, în științele sociale, pornindu-se de la un cadru relativ îngust de referință empirică, deși domeniile lor de manifestare și aplicare vizează arii largi ale existenței. De exemplu, conceptului *risc social* i-au fost puse bazele ideatice în urmă cu un secol, în sfera legislației muncii din Germania și Franța, când au fost înființate și primele sisteme de asigurări sociale din Europa. Acest concept a evoluat ulterior pe multiple dimensiuni teoretice, necorelate strict cu sfera calității vieții în procesele de muncă.

Similar, conceptul *cultură a dependenței* a fost edificat în literatura de limbă engleză, ca un corolar al culturii sărăciei la sfârșitul secolului al XIX-lea, când fenomenul sărăciei a devenit obiect de observație și analiză științifică. Unele dezvoltări mai recente au avut loc în secolul nostru, în anii '80, când o serie de politicieni englezi și americani, de orientare conservatoare, au atras atenția asupra impactului indirect pe care unele tipuri de beneficii ale securității sociale îl au asupra motivațiilor angajării în muncă.

Desigur asocierea conceptului de dependență cu fenomenul sărăciei nu a fost o simplă întâmplare. Observând configurația *cicluului sărăciei* trasat de Rowntree¹ încă din anul 1941 se poate constata că mulți oameni pot să devină săraci sau/și deci dependenți social, în unele perioade specifice ale vieții.

Graficul nr. 1

¹ Rowntree, B.S., *Poverty and Progress*, London, Longman, 1941; Rowntree, B.S., Laves, G.R., 1951.

În viziunea lui Rowntree, ciclul sărăciei include trei perioade de creștere a riscului sărăciei: **copilăria timpurie** - până la momentul când frații mai mari încep să realizeze venituri, suplimentând veniturile familiei, **primii ani ai căsătoriei**, când în familie apar copiii, și **anii de pensionare, când individul nu mai poate munci**.

Ciclul deprivării - o temă similară cu **ciclul sărăciei** - reprezintă un concept larg dezbătut în Marea Britanie în anii '60 și '70. În acea perioadă, numeroși oameni de știință englezi au încercat să identifice cauzele fundamentale ale apariției și perpetuării intrergeneraționale a deprivării (Keith, Coates, Silburn, Lewis etc.), relevând că fenomenul sărăciei este simplist înțeles, atât de către politicieni cât și de numeroși analiști sociali. Fenomenul sărăciei nu este o problemă de simplă absență a resurselor economice necesare unui trai decent, ci este un complex de probleme intercorelate care vizează absența unui cadru adecvat de integrare socială, din perspectiva unei dezvoltări umane echilibrate. Simpla alocare a unor resurse economice suplimentare familiilor sărace nu va rezolva ferm problemele sărăciei. Doar oferta socială de tip universalist va duce, în timp, la ameliorarea durabilă a unor caracteristici asociate fenomenului sărăciei, pe scară largă.

Cu toate acestea, suporterii *noii drepte* din Marea Britanie, mai ales în perioada de guvernare a lui M.Thatcher, au afirmat, în repetate rânduri, că unele tipuri de ofertă socială (mai ales cele universaliste) nu fac decât să încurajeze oamenii spre adoptarea unei atitudini pasive economice, transformându-i în abonați și dependenți ai sistemelor de securitate socială, împiedicându-i să se comporte responsabil social².

O astfel de afirmație conține o serie de prezumții implicite, anume:

- oamenii, confruntându-se cu unele situații limită, preferă să adopte atitudini economice simpliste, evaluând raportul beneficiu/efort în bani (și numai în bani), având în vedere doar perspective relativ înguste de timp;

- existența beneficiilor securității sociale este de natură să producă mutații fundamentale în comportamentul normal al oamenilor; în general, se admite că oamenii sunt sensibili față de anumite valori pe care le identifică cu aspirațiile lor spre un statut social mai înalt, asociat cu o stimă socială mai mare, cu un acces mai larg la anumite resurse economice (haine mai bune, o locuință mai bună, vacanțe mai atractive, o mașină mai modernă etc.). Toate aceste rațiuni, considerate normale, dispar subit când intră în calcul posibilitatea de a beneficia de oferta securității sociale;

- se asumă și premisa vinovăției: oamenii, în general, gândesc incorect, irațional și imoral.

O astfel de perspectivă analitică amintește Legea Săracilor din anul 1601 – considerată un act de tristă amintire în istoria politicilor sociale engleze.

Conceptul *cultura dependenței* pune din nou în centrul dezbaterilor *cauzele sărăciei*.

² Mc Gilane, F., *Away from the Dependency Culture*, în Savaje, S., Robins, L. (eds.), *Public Policy under Margaret Thatcher*, London, Macmillan, 1990.

Beveridge³ a analizat succint cauzele sărăciei, în termenii contingentelor pe care ciclul vieții umane le conține în mod statistic. El a acordat mai puțină atenție factorilor care accentuează motivațiile angajării în muncă, pornind de la premisa că munca este o obligație socială. Beveridge a creat un întreg sistem de soluții pentru problemele sociale, sprijinindu-se pe ideea că, odată căpătată obișnuința de a lucra, oamenii vor prefera întotdeauna să se angajeze în muncă și nu să lenevească. Pe aceste supoziții, și-a fundamentat întregul eșafodaj al recomandărilor de politică socială, în vederea edificării unui sistem al bunăstării sociale în Marea Britanie. Să credem că un astfel de model teoretic, care a creat o adevărată școală de gândire în politicile sociale, ar trebui ignorat în unele circumstanțe?

Faptul că dezvoltarea societăților moderne este de natură să accentueze o serie de dimensiuni ale fenomenului sărăciei a fost argumentul forte al înființării și dezvoltării sistemelor de protecție socială, până în anii '70. În anii '80 a apărut însă, în numeroase discursuri oficiale, ideea contraproductivității și atractivității mai mari a beneficiilor securității sociale, comparativ cu cele obținute prin angajarea în muncă. S-a ajuns până la afirmația că "sistemele de securitate socială alimentează cultura dependenței cu bună știință, în scopul prezervării structurilor lor - ceea ce produce numeroase piedici în calea înființării a noi locuri de muncă și a mobilității forței de muncă"⁴.

Desigur, teoretic, unele manifestări de acest gen pot să apară câtă vreme unii oameni gândesc că o pot duce mai bine fără să muncească. Dar cine își poate asuma sarcina de a demonstra că o astfel de prezumție se bazează pe adevăr la nivel de masă?

Ideea că beneficiile securității sociale favorizează apariția a o serie de comportamente economice iresponsabile pare extrem de atractivă pentru mediile guvernamentale conservatoare, care acreditează explicații individualistice pentru emergența fenomenului sărăciei.

În istoria sociologiei engleze, Herbert Spencer⁵ (1898) a fost un critic acerb al săracilor și al celor care simpatizează cu săracii. El a susținut că cei angajați într-o viață de degradare și viciu nu pot fi ajutați să evite consecințele propriilor lor acțiuni și decizii. La baza explicării fenomenului sărăciei, el a situat profilul moral - decăzut - al săracilor. În opinia lui Spencer, statul ar trebui să se implice cât mai puțin în viața indivizilor.

În ultimul deceniu, în mass-media din Marea Britanie au fost frecvent popularizate mesaje despre bunăstarea celor care beneficiază de serviciile securității sociale, pe cheltuiala contribuabililor. Astfel devine explicabil de ce, în cercetările periodice, conduse de CEE privind cauzele sărăciei, în medie, 45% din respondenții britanici⁶ atribuie existența sărăciei - lenei (comparativ cu 28% - în toate țările CEE).

³ Beveridge, W., *Social Insurance and Allied Services*, London, HMSO, 1942.

⁴ Raport D.H.S.S., London, 1985.

⁵ Spencer, H., *First Principles*, New York, Appleton, 1898.

⁶ Haralambos, M., Holborn, M., *Sociology. Themes and Perspectives*, London, Collins, 1991.

Cu toate acestea, puțini sociologi mai susțin în prezent explicațiile individualistice asupra fenomenului sărăciei. Cel mai frecvent, acest fenomen este explicat prin unele caracteristici ale grupurilor proxime ale individului (familie, comunitate, societate), ori chiar prin inadecvarea structurilor ce reglementează oferta socială – care duc uneori la instituirea unui cerc vicios al sărăciei.

Bill Jordan⁷, un apărător fervent al avantajelor sociale oferite prin programele universaliste, afirmă că David Marsland (un oponent la fel de fervent) comite o eroare când corelează cultura dependenței cu oferta socială universalistă. În opinia sa, dacă o astfel de "cultură" există, ea este efectul politicilor sociale care utilizează testarea mijloacelor economice ale solicitanților serviciilor de asistență socială (TME). În general politicile ultraselective, care atrag oamenii în cursa cercului vicios al sărăciei, diminuează șansele de evadare din starea de sărăcie. Tot Bill Jordan afirmă că unele țări ca SUA, care utilizează pe scară largă TME, tind să dezvolte o "subclasă" cu prea puține șanse de a-și depăși vreodată condiția economică și socială.

În SUA, conceptul de *cultură a dependenței* stă în atenția publică de mai multă vreme decât în Marea Britanie. De fapt, Charles Murray a fost cel care l-a relansat în Marea Britanie, cu ocazia unei vizite pe care a efectuat-o la Londra în anul 1987.

Unele idei, vizând *cultura dependenței*, au apărut și în discursurile unor politicieni din alte țări. Mai mult ori mai puțin explicit, numeroși analiști acreditează ideea că există o cultură a dependenței. Neînțelegeri apar, în general, în privința cauzelor.

∴

În opinia noastră, conceptul de dependență socială constituie un aisberg imens căruia nu i s-au zărit, încă, decât câteva muchii. Masa acestui concept, ascunsă acum în oceanul relațiilor umane, conține o infinitate de *interdependențe* ale căror expresii nete sunt dificil sau chiar imposibil de decelat și evaluat.

Până în prezent, *cultura dependenței*, așa cum este prezentată în dezbaterile citate anterior, nu semnaleză decât conotațiile cele mai slab semnificative ale conceptului – dependența economică a unor segmente sociale defavorizate față de unele categorii socio-economice superior protejate.

Pentru ca *dependența socială* a fiecărui individ față de semenii săi, să iasă de sub incidența unor accente peiorative, este nevoie de un salt calitativ în mentalitățile colectivităților umane, dar mai ales ale politicienilor și chiar ale unor teoreticieni.

În epoca actuală când schimbarea socială are loc la viteze mari, există tendința ca cele mai multe contracte economice să se deruleze pe termen relativ scurt. Acest adevăr vizează în primul rând piețele forței de muncă.

Productivitatea muncii și bunăstarea generală, în orice societate modernă, depind, în mod decisiv, de recunoașterea și satisfacerea nevoilor și intereselor pe

⁷ Jordan, B., *Universal Welfare Provision Creates a Dependent Population*, în *The Case for Social Studies Review*, 1989.

care le pot avea, la un moment dat, anumite categorii de dependenți sociali (copii, elevi, studenți, șomeri, bolnavi, săraci, bătrâni etc.).

Unele cercetări sociale, tot din Marea Britanie, atestă conturarea actuală a unor trenduri sociale, de altfel ușor de intuit (Jackson C., Arnold J., Nicholson N., 1996). Cariera profesională, în accepțiunea tradițională a conceptului, adică o viață de muncă desfășurată în același domeniu de activitate și eventual la același loc de muncă, va deveni o excepție. Schimbarea frecventă a locului de muncă și a domeniilor de activitate va constitui o practică relativ largă pentru persoanele active economic. Schimbarea socială va accelera transformarea legilor piețelor muncii, structurilor de angajare în muncă, practicilor organizaționale, naturii ofertei de educație și învățământ, structurilor informative etc.

De altfel, niciodată n-au fost sigure afirmațiile generalizatoare la adresa "dezvoltării normale a carierelor profesionale". Dacă în urmă cu aproximativ trei decenii se mai putea intui oarecum ce s-ar putea înțelege printr-un astfel de concept, în prezent, acest lucru pare imposibil. Natura carierelor profesionale s-a schimbat deja fundamental, în ultimele decenii, și gradul lor de continuitate a scăzut simțitor. Prezența serviciilor de reintegrare în muncă a căpătat o importanță tot mai mare în viața socială. Ele gestionează un volum de resurse din ce în ce mai substanțial și mai vital pentru păstrarea echilibrului social.

Noile tehnologii informaționale au automatizat procesele care, doar în urmă cu câteva decenii, erau procese de muncă intensivă. Extinderea comunicațiilor și informarea mai eficientă au dus la structurarea unor organizații, profesii și ocupații noi. Schimbările care s-au produs în *cultura afacerilor* au creat noi forme de presiuni în domeniul reglementării vieții economice și social-politice, cu efecte în planul naturii și continuității carierelor profesionale.

Forța de muncă a devenit tot mai înalt calificată, mai specializată și, conform unor previziuni pentru startul secolului al XXI-lea, mai vârstnică - cel puțin în Europa. A poseda mai multe calificări cerute pe piața muncii constituie un mod de supraviețuire economică. Timpul de muncă, pe ansamblul comunităților sociale moderne, a scăzut, a devenit mai fragmentat, mai ales în cazul femeilor, iar locurile de muncă sunt mai disponibile în unitățile care gestionează afaceri medii sau mici și în servicii.

Schimbările care au loc pe piața muncii vor avea consecințe pentru toată lumea și vor duce la extinderea și strângerea relațiilor de interdependență socială și economică între angajați, patroni, structurile educative și de pregătire profesională, agenții de orientare profesională, sindicate, asociații profesionale, organizații caritabile etc.

Percepția indivizilor și a guvernelor asupra raportului securitate - insecuritate, alături de carierele profesionale, se va modifica din ce în ce mai rapid. Un număr tot mai ridicat de persoane se va afla, la un moment dat, în tranziție spre un nou loc de muncă, de la un loc de muncă cu timp integral spre unul cu timp parțial, de la statutul de angajat la cel de autoangajat, ori de la ocupația într-un sector economic spre alt sector economic etc.

Cum vor putea fi susținuți oamenii într-o asemenea conjunctură, la un astfel de nivel al dinamicii sociale, dacă decidenții economici și politici vor rămâne la stadiul actual al înțelegerii conceptului de dependență?

Cum se va putea supraviețui omeniește într-o cultură a contractului economic pe termen scurt dacă nu se va înțelege conceptul de dependență socială în integralitatea sa?

Într-un asemenea mediu cine va depinde de cine? În fapt, cu cât depinde mai puțin un patron de corectitudinea și conștiința angajaților săi decât depind angajații de buna credință și corectitudinea patronului (patronilor)? Greu de spus. Și aceasta pentru că, în împrejurări nenumărate, mulți depind de fiecare și fiecare depinde de mulți.

În fapt, orice contract social, în mod inevitabil, conservă unele riscuri implicite, atât pentru părțile vizate direct, cât și indirect.

În ultimele decenii, unele riscuri sociale au căpătat dimensiuni globale. Într-un astfel de context, rolul sistemelor de protecție socială și al rețelelor de servicii universaliste devine capital, oricât de convingători ar părea politicienii care pledează în defavoarea finanțării unor astfel de activități sociale.

Să nu uităm totuși, că oricine, oricât de temeinic ar fi protejat împotriva unor riscuri ale vieții, poate deveni, prin incidența unor conjuncturi ce scapă oricărui control, abonat ale protecției sociale – pe un interval de timp oarecare. Dacă alte argumente nu ne mai pot sensibiliza, cel puțin această ultimă prudență ar trebui să ne predisună la o mai adâncă reflecție. Există, cu siguranță, un înțeles subtil în faptul că suferința – sub toate formele sale – nu iartă pe nimeni, oricât ar fi de ales și protejat. Trebuie să existe vreun sens și în faptul că nu putem evolua altfel, decât depinzând unii de alții. Până vom descoperi metasemnificația acestor certitudini, să acceptăm că mulți dintre cei vulnerabili se află deocamdată într-un moment al vieții lor când au nevoie de sprijin social. Să înțelegem că, dincolo de problemele materiale penibile ale vieții de zi cu zi, fiecare dintre aceștia are de depășit o încercare dură, o experiență umană de graniță, caracterizată prin restricții uneori greu de imaginat.

Viața, în general, este atât de vulnerabilă încât în ciuda oricărei protecții nu poate fi scutită de experimentele dependenței. De aceea, nu avem de ales, trebuie să învățăm a vieții împreună, în această lume în care împrejurările ne obligă să acționăm, de multe ori – din păcate – chiar înainte de a înțelege cu adevărat, în întregime, ce se întâmplă.

Bibliografie

- Beveridge, W., *Social Insurance and Allied Services*, Cmd, 6404, HMSO, London, 1942.
- Mc Glane, F., *Away from the Dependency Culture*, în Savage, S. Robins, L. (eds.), *Public Policy under Margaret Thatcher*, London, Macmillan, 1990.
- Haralambas, M., Holborn, M., *Sociology, Themes and Perspectives*, în *Theories of Poverty*, London, Collins Educational, 1991.
- Jackson, C., Arnold J., Nicholson N., *Merging Careers in 2000 and Beyond*, în *The Guardian Careers*, iunie 1996.
- Jordan B., *Universal Welfare Provision Creates a Dependent Population*, în *The Case for Social Studies Review*, nov. 1989.
- Raport D.H.S.S., London, 1985.
- Spencer, H., *First Principles*, New York, Appleton, 1898.